

Analysis of the Arabic textbook of the eighth grade of the first secondary school based on Colin Marsh's checklist¹

Ali Asvadi

Associate Profeser, kharazmi University, Karaj, Iran(IranResponsible Author)

asvadi@khu.ac.ir

Fatemeh Parizadeh

Corresponding author Msc student, Department of Arabic Language and Literature and Humanities, Kharazmi

f77parizadeh@gmail.com

Abstract

Textbooks are an important part of education in determining the successful axes of a lesson unit, for this reason, it causes the analysis of textbooks to identify the strengths and strengthen them and the weaknesses. The present research is based on library data and the descriptive analysis method that was carried out in the research and the analysis of the available data on Colin Marsh's checklist indicates that the book needs changes in terms of artistic and visual attractions and attention to the role of ethnic Iranian culture identities, however, it has been compatible with the approach of the national curriculum in terms of education, but it has performed poorly in paying attention to the educational needs and daily life of learners. The 8th Arabic book in securing the document of fundamental change and the national curriculum needs more review by the authors, and in the overall analytical view, Marsh's checklist has been included and observed in the textbook.

Keywords:

educational, list, arabic, marsh, content

شعبه مطالعات فرهنگی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

¹ Date Received: 2024-02-08 Revision date: 2024-05-20 Date of admission: 2024-06-19 Online publication date: 2024-06-24

تحليل محتوى كتاب اللغة العربية للصف الثامن الثانوى على اساس قائمة كولن مارش^١

فاطمة برى زاده

طالبة ماجستير فى اللغة العربية و آدابها، جامعة الخوارزمي كرج، ايران (المؤلف المسئول)

f77parizadeh@gmail.com

على اسودي

استاذ مساعد فى قسم اللغة العربية و آدابها، جامعة الخوارزمي بکرج، ايران

asvadi@khu.ac.ir

الملخص

تعتبر الكتب المدرسية جزءاً مهماً من التعليم في تحديد محاور نجاح لبرنامج الوحدة الدراسية. ولهذا فإن تحليل الكتب المدرسية مهم جداً للتعرف على نقاط القوة وتعزيزها وإصلاح نقاط الضعف. يعتمد البحث الحالي على البيانات المكتبية والمنهج الوصفي. تحليل البيانات الموجودة بالاعتماد على قائمة كولن مارش يشير إلى أن الكتاب يتطلب تغييرات من حيث الجاذبية الفنية و البصريه والاهتمام بدور الهويات الايرانيه من الناحيتين القوميه و الثقافية؛ ولكنه متوافق مع المنهج الوطني من حيث التنسيق إلا أنها كانت ضعيفة الأداء في الاهتمام بالاحتياجات التعليمية والحياة اليومية للمتعلمين. إن محتوى الكتاب العربي الثامن، في تحقيق أهداف وثيقة التحول الأساسي والمنهج الدراسي الوطني يحتاج إلى مزيد من المراجعة من قبل المؤلفين، وبشكل عام، فهو يتضمن ويتوافق مع الأطر التحليلية لقائمة كولن مارش في كتاب مدرسي.

الكلمات الرئيسية:

تعليمي، قائمة، عربي، مارش، محتوى

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^١ تاريخ الاستلام: ١٤٠٢/١١/١٩ تاريخ المراجعة: ١٤٠٣/٠٢/٣١ تاريخ القبول: ١٤٠٣/٠٣/٣٠ تاريخ النشر على الإنترنت: ١٤٠٣/٠٤/٠٤

تحلیل کتاب درسی عربی پایه هشتم متوسطه دوره‌ی اول بر اساس چک‌لیست کالین مارش^۱

فاطمه پری‌زاده

دانشجوی ارشد زبان و ادبیات دانشگاه خوارزمی واحد کرج (نویسنده مسئول)

f77parizadeh@gmail.com

علی اسودی

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی واحد کرج

asvadi@khu.ac.ir

چکیده

کتاب درسی بخش مهمی از آموزش در تعیین محورهای موفق یک واحد برنامه درسی است به همین سبب تحلیل کتاب‌های درسی برای تشخیص نقاط قوت و تقویت آن و رفع نقاط ضعف، بسیار اهمیت می‌یابد. پژوهش حاضر مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای و روش توصیفی تحلیلی است که در پژوهش انجام یافته و تحلیل داده‌های موجود مبتنی بر چک‌لیست کالین مارش حاکی از آن است که کتاب از جهات جاذبه‌ی هنری و بصری نیازمند تغییرات و دقت به نقش هویت‌های قومی و فرهنگی ایرانی است ولی از جهت سنجیت با رویکرد برنامه درسی ملی سازگار بوده اما در توجه به نیازهای آموزشی و روز فراگیران ضعیف عمل کرده است. محتوای کتاب عربی هشتم در تأمین اهداف سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی نیازمند بررسی‌های بیشتر مؤلفان بوده و در نگاه کلی چارچوب‌های تحلیلی چک‌لیست کالین مارش در یک کتاب درسی را گنجانده و رعایت کرده است.

کلیدواژه‌ها:

آموزشی، چک‌لیست، عربی، مارش، محتوا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۳۰ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴

نتیجه‌گیری

کتاب درسی عربی هشتم دومین کتاب آموزشی زبان عربی در پایه‌ی متوسطه‌ی اول است که تألیف و تدوین کتاب توسط گروه تألیف کتب عربی مدارس به ریاست دکتر عادل اشکبوس انجام شده است. کتاب عربی هشتم با محورهای مشخص شده در چک‌لیست انطباق‌های قابل قبول دارد اما در اینکه محتوای کتاب با ویژگی‌های فراگیر که به نیازهای روزی چون توانش ارتباطی توجه ویژه دارند ممکن است پاسخگوی خوبی نباشد که وجوه پژوهش‌های کمی در این خصوص می‌تواند نتایج حقیقی‌تر و علمی‌تری را در اختیار جامعه‌ی پژوهشی قرار دهد.

کتاب حاضر با رویکرد فهم متن دینی تهیه و تدوین شده است که در جهت فهم متون دینی چون قرآن کریم، نهج‌البلاغه، صحیفه‌ی سجادیه است که در توجه به اسناد بالادستی و برنامه درسی ملی صورت گرفته است که نقاط عطفی در مبانی نظری سند تحول بنیادین در خصوص آموزش نوین این درس به چشم می‌خورد که تأکید بر اصول آموزشی آن به صورت یک زبان است که می‌تواند جهات مثبتی را برای آموزش متمرکز به ثمر آن داشته باشد. کتاب حاضر می‌تواند با اصلاح و تصحیح‌های متوجه به اهداف¹ ASP و² AGP محتوای مطمئناً بهتری را برای فراگیران حاضر کند که در خصوص این مسئله نیاز به پژوهش‌های مرتبط امری ضروری به نظر می‌رسد، البته کتاب از جهات اینکه می‌تواند در تمام گویه‌های مذکور چک‌لیست پاسخ‌های قابل قبول داشته باشد محورهای قابل قبولی را دارد که نمود توجه و عنایت‌های ویژه مؤلفان و تخصص آنان در تألیف کتب درسی با چارچوب‌های علمی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ فایل برنامه‌ی رایانه و فناوری اطلاعات (Active Server Pages)

² پورت افزایش سرعت جهت کارهای گرافیکی (Accelerated Graphics Port)

مقدمه

بعد از برنامه‌ریزی، تولید مواد آموزشی آغاز می‌شود. کتاب درسی جلوه برنامه درسی است. به مجموعه مطالبی که براساس برنامه درسی و برای رسیدن به اهداف آموزشی و تربیتی خاصی تألیف می‌شود و مهم‌ترین و سیله آموزشی معلم به شمار می‌رود کتاب درسی گویند. اهمیت و ضرورت تهیه کتاب‌های درسی به صورت علمی و منطبق با تربیت دینی بر کسی پوشیده نیست و عامل اصلی در تحقق اهداف آموزش و پرورش به شمار می‌رود. (آل تبیج، ۱۹۹۱) معتقد است: کتاب‌های درسی، در اکثر ساعات روزانه توسط معلمان و شاگردان به کار گرفته می‌شود و گاهی اوقات به‌عنوان تمام برنامه درسی مورد تأکید معلم قرار می‌گیرد. به همین دلیل این مواد آموزشی می‌تواند رواج دهنده‌ی ارزش‌های دینی در تمام سطوح تحصیلی به‌ویژه دوره متوسطه قرار بگیرد و ابزاری مهم در فرایند آموزش و یادگیری باشد. متأسفانه کتاب درسی به‌اندازه اهمیت و نقش آن در فرایند یاددهی - یادگیری مورد توجه قرار نگرفته است. نوریان به نقل از گود می‌گوید: به نظر می‌رسد معلم بیشترین وقت کلاس را به کار با کتاب درسی اختصاص می‌دهد و به‌ندرت مواد درسی را تجزیه و تحلیل می‌کند، درحالی‌که این کار از اهمیت خاصی برخوردار است. بنابراین ضرورت دارد مواد آموزش به‌صورت مداوم، بازنگری شود و با توجه به نیازهای دانش‌آموزان تغییر یابد. (سعید و علیزاده، ۲۰۰۸: ۲۰۲-۲۰۷)

چگونگی تنظیم محتوای کتب درسی عامل مهمی در تعیین چگونگی یادگیری است. گاهی عدم کارایی و نامناسب بودن محتوا و عدم تناسب آن با توانایی درک و فهم دانش‌آموزان، یادگیری را مشکل می‌کند، یا نتیجه‌ای کمتر از انتظار به بار می‌آورد؛ بنابراین، در تهیه کتاب‌های درسی مؤثر و اثربخش، فعالیت آموزشی و تجارب یادگیری باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که یکدیگر را تقویت کنند و فعالیت‌های یادگیری با توانایی‌های دانش‌آموزان منطبق باشند تا بتوانند الگوی رفتاری موردنظر را در یادگیرنده به وجود بیاورند. درحال حاضر کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع برای یادگیری به شمار می‌آیند. چون بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب این رسانه صورت می‌پذیرد. موارد زیر از جمله دلایلی می‌باشند که اهمیت این رسانه را در کشور ما نشان می‌دهد.

- متمرکز بودن فعالیت‌های معلمان براساس کتاب درسی
- محدود بودن امتحان و ارزشیابی به مطالب و محتوای کتاب درسی
- تحقق بخشیدن به بیشتر اهداف آموزش و پرورش از طریق این رسانه
- ملزم بودن دانش‌آموزان به خواندن کتاب‌هایی که از سوی دفتر برنامه‌ریزی، تدوین و معرفی شده‌اند.
- وجود نظامی متمرکز که برای تمام کشور، یک برنامه، یک کتاب و یک ارزشیابی دارد.
- نامناسب بودن شرایط آموزشی و کمبود امکانات
- عدم مهارت کافی معلمان در شناخت هدف‌های آموزشی و کاربرد شیوه‌های مناسب تدریس و متکی بودن آن‌ها به کتاب درسی. (یوسفی نیاسری و اولی، ۱۴۰۲: ۶ و ۵)

اهمیت و جایگاه کتاب‌های درسی در مدارس سبب شده است کتاب‌های درسی به‌طور فزاینده‌ای به‌صورت رنگارنگ، جالب، چشم‌نواز و دایرةالمعارف گونه در طی سالیان مختلف چاپ و نشر شوند. کتاب‌های درسی خوب در نزد معلمان بسیار محبوب هستند زیرا این کتب مجموعه‌ای مواد و مفاهیم آموزشی مهم و موردنیاز را در قالب یک جلد عرضه می‌کنند. درعین‌حال، این امر هنوز یک مسئله مهم است که کتاب‌های درسی عمدتاً به‌درستی مورد استفاده قرار نمی‌گیرند. ازاین‌رو شاید درک انتظارات افراد مختلف از کتاب‌های درس نقش مهمی در این راستا ایفا می‌کند. (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴: ۳۱۷)

با مشخص شدن اهمیت کتاب‌های درسی برنامه‌ریزی‌های درسی تحول یافته و ساختار منظمی پیدا کرده‌اند و در راستای نظم یافتن برنامه‌ریزی درسی تدوین و تهیه‌ی محتوای کتاب‌های درسی نیز از نظم به خصوصی پیروی می‌کنند و در این خصوص نقشه‌ها و شبکه‌های موضوعی ساخته و پرداخته می‌شود.

و کتاب‌های درسی تحلیل می‌شوند و با استانداردهای شناخته‌شده مورد ارزشیابی قرار می‌گیرند، تحلیل محتوا همانطور که از نام آن پیداست، در صدد روشن کردن محتوای واقعی یک پیام کلامی یا غیرکلامی و نیز تا حدی عوامل تعیین‌کننده و آثار این پیام است.

تحلیل محتوا یک ابزار تحقیق است که بر روی محتوای واقعی و خصوصیات درونی رسانه‌ها متمرکز می‌شود ... و انواع مختلفی دارد: تحلیل محتوای توصیفی، استنباطی، مفهومی و ارتباطی ... روش‌های تحلیل محتوا به دو صورت انجام می‌شود: کمی، کیفی (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴)

انواع مختلف تحلیل‌ها عبارت‌اند از: «- تحلیل محتوای توصیفی: این نوع تحلیل بر اساس تعریف **Berelson** و **Lazarsfeld** مطرح شده و یک روش تحلیل محتوا بعد از وقوع است. یعنی توصیف کمی محتوای بارز یک متن. به‌طور کلی برای انجام پژوهش از نوع تحلیل محتوای توصیفی، برای بررسی و تحلیل متن، اجزاء آن را می‌توان به‌عنوان واحدهای منطقی بررسی در نظر گرفت... تحلیل محتوای استنباطی: با در نظر گرفتن فرض مقدماتی این روش که «بین برخی از مشخصه‌های بارز داخل متن و مشخصه‌های بارز خارجی همبستگی وجود دارد»، تحلیل محتوای استنباطی ادامه و گسترش تحلیل توصیفی است. استنباط در این مفهوم بدین معنی است که مشخصه‌های خاص از درون مایه با وضعیت اجتماعی مرتبط هستند. بیان روش صرفاً توصیف محتوای متن نیست، بلکه هدف آن نتیجه‌گیری از محتوای یک متن در مورد جنبه‌هایی از واقعیت اجتماعی است... تحلیل محتوای ارتباطی: این روش تمامی مسیر یک ارتباط واقعی را مورد بررسی قرار می‌دهد. موضوع تحلیل در این روش به یک واحد متن تعیین‌شده منحصر نمی‌شود، بلکه جنبه‌های فرایند ارتباط و همچنین پیدایش و به‌کارگیری علائم کلامی و غیرکلامی را نیز در برمی‌گیرد... (ضیغمی و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۷ و ۴۶)

تحلیل محتوای کتاب درسی چنانچه برمی‌آید از نظریات صاحب‌نظران و پژوهشگران متخصص در این زمینه بهره می‌گیرد و استفاده می‌کند از جمله: تحلیل محتوای گیلفورد، بلوم و انواع چک‌لیست‌ها که از شناخته‌شده‌ترین چک‌لیست‌ها، چک‌لیست کالین مارش برای موسسه برنامه‌ریزی درسی سنگاپور هست. (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴)

آموزش عربی و ارائه‌ی محتوای آن همواره چالش‌های آموزشی و برنامه‌ریزی خاصی را در کشور داشته است و با تغییرهایی در روند و نظام آموزشی کشور همراه بوده است و راهکارهایی در خصوص آموزش آن ارائه شده است که محتوای کتاب درسی و رویکرد حاکم بر آن در این ارتباط به‌عنوان مهم‌ترین رسانه‌های آموزشی از موضوعات پربحث بوده است و در این پژوهش سعی می‌شود بر اساس چک‌لیست کالین مارش به توصیف و بررسی تحلیل محتوای کتاب درسی عربی پایه‌ی هشتم پرداخته شود تا نقاط قوت و ضعف کتاب با توجه به استانداردهای شناخته‌شده در چک‌لیست مشخص شده و روشن گردد.

۲. اهداف و روش تحقیق

روش پژوهش حاضر کیفی توصیفی بوده و مبتنی بر داده‌های کیفی منابع کتابخانه‌ای است و به دنبال تحلیل کتاب درسی عربی هشتم بر اساس چک‌لیست کالین مارش است.

در چکلیست مذکور سه گستره‌ی محتوا، آموزشی، جزئیات انتشارات در صدد بررسی و تبیین پاسخ‌های موجود به تحلیل‌های یک کتاب درسی است که معیارها و نقاط قوت و ضعف کتاب عربی هشتم را مشخص می‌کند که گویه‌های عناوین مورد بررسی در واکاوی کتاب ۲۹ گویه است.

۳. سوالات پژوهش

- ۱-۳ در محتوای کتاب چارچوب‌های لازم جهت تألیف رسانه اول آموزشی چگونه صورت گرفته است؟
- ۲-۳ مواد و مطالب آموزشی کتاب درسی عربی چه ویژگی‌هایی را باید داشته باشد؟
- ۳-۳ ویژگی‌های انتشاراتی تألیف کتاب درسی عربی به چه صورت است؟

۴. پیشینه‌ی پژوهش

از آنجا که کتاب درسی مواد و منبع رسانه‌ای اولیه‌ی آموزشی بسیاری کشورهاست تهیه و تدوین آن زمان‌بر و نیازمند توجه فراوان به فرایندهای علمی در نگارش آن است. در خصوص تحلیل کتاب‌های درسی از جمله کتاب‌های درس عربی متوسطه اول به‌ویژه پایه هشتم تحقیقات متعددی صورت گرفته است از آن جمله:

در مطالعاتی که آقائی نژاد و جلائی (۱۴۰۱) انجام دادند به تحلیل مفهومی تصاویر و عدم تناسب استفاده از تصاویر کارتونی و واقعی از عربی هفتم تا نهم پرداخته‌اند که در انتخاب تصاویر به هویت‌های بومی و غیربومی و گروهی انفرادی توجه زیادی صورت نگرفته و پرداخته نشده است.

در پژوهشی دیگر که زارع و زمانی (۱۳۹۹) به نقش‌های هویت‌های ایرانی در کتاب عربی پایه هشتم پرداخته‌اند که کتاب حاضر با هویت فرهنگی و قومی ایرانی سازگاری چندانی ندارد حتی در پیروی از اهداف برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین. در بررسی و مطالعاتی که اجاقی و دیگران (۱۳۹۶) انجام داده‌اند به بررسی هوش‌های چندگانه در کتاب عربی پایه هشتم پرداخته‌اند که هوش‌های رایج پرداخته شده در کتاب هوش ریاضی، زبانی، میان فردی، فضایی در سطح پایین‌تری مانند یادآوردن، بکار بستن و فهمیدن گنجانده شده‌اند.

در پژوهش صورت گرفته توسط قربانی و باب‌الحوائجی (۱۳۹۵) به بررسی فرایند تحلیل موضوعی کتاب‌ها در کتابخانه ملی، شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر این فرایند با استفاده از دیدگاه‌های متخصصان و پیشکسوتان حوزه مستندسازی می‌پردازند که یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که توانایی‌ها و ویژگی‌های شخصی کارشناسان تحلیل موضوعی اهمیت زیادی دارد.

در مطالعات صورت گرفته توسط خادمی و دیگران (۱۳۹۵) به بررسی رابطه بین سبک‌های شناختی با ابعاد فوق در مقطع دانش آموزان متوسطه می‌پردازد که با ضریب همبستگی و پیروسون به تحلیل داده‌ها می‌پردازد که اطلاع جویی فرایندی شناختی است و از آنجا از نظر نوع سبک‌شناختی، تفاوت‌های فردی چشمگیری بین افراد وجود دارد.

در پژوهشی که صالحی عمران و عابدینی بلترک (۱۳۹۰) انجام داده‌اند به تحلیل محتوای مؤلفه‌های اطلاعات سلامت از قبیل بهداشت، مواد مخدر و... در کتاب‌های درسی می‌پردازند که روش‌های توصیف اطلاعات به‌صورت توصیفی و Shannon Entropy است.

در ترجمه‌ی پژوهش گرگوری جی.ای. راولینز توسط علی‌اکبر پوراحمد به صنعت چاپ و ذخیره گره‌های الکترونیکی و کتاب‌های الکترونیکی پرداخته می‌شود که مزیت‌ها و معایب روش‌های چاپ کتاب به‌صورت الکترونیکی و کاغذی را بیان می‌کند همچنین شرایط و نحوه‌ی فروش و اصول بر آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

۵. محتوا

کتاب درسی عربی پایه‌ی هشتم دوره‌ی متوسطه اول بر اساس رویکرد حاکم بر برنامه درسی ملی یعنی در جهت فهم متون دینی برای تقویت زبان و ادبیات فارسی توسط گروه تألیف کتب درسی عربی در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۲ در اختیار آموزش فراگیران قرار گرفت که چاپ کتاب توسط شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص» صورت گرفته است که نسخه الکترونیکی کتاب در سایت گروه تألیف کتب درسی به همراه متعلقات دیگر در مجموعه‌ی بسته‌ی آموزشی الکترونیکی در اختیار مخاطبان قرار دارد.

در پژوهش حاضر به بررسی کتاب درسی موردنظر از منظر محتوا و تألیف آن خواهیم پرداخت که در پاسخ پرسش‌های چک‌لیست کالین مارش خواهد بود که عبارت‌اند از:

آیا منطقی برای تدوین کتاب بیان شده است؟

۱-۵ نیاز

برنامه آموزش و پرورش به‌طور رسمی در قالب کتاب‌های درسی گنجانده می‌شود که توسط معلمان به دانش‌آموزان انتقال می‌یابد. حال که متذکر شدیم که نظام تعلیم و تربیت چقدر اهمیت دارد؛ محتوای تعلیم و تربیت که همان کتاب‌های درسی هستند نیز اهمیت ویژه‌ای را پیدا می‌کند. آموزش و پرورش بر اساس یکسری مؤلفه‌هایی محتوای آموزشی را در کتاب‌ها گنجانده است که محتوای این کتاب‌ها در پیاده کردن اهداف این سازمان نقش مهمی را ایفا می‌کنند؛ پس محتوای کتاب وظیفه‌ای اساسی دارد که اگر درست و مناسب با شرایط روحی و سنی دانش‌آموزان نباشد؛ قطعاً آسیب‌هایی به همراه خواهند داشت. (یوسفی نسب، ۱۴۰۲: ۴۸۰) در کتاب عربی هشتم هدف از تدوین کتاب این‌گونه بیان شده است:

۱. زبان عربی زبان قرآن، علوم و معارف اسلامی و زبان نخست جهان اسلام است؛

۲. زبان و ادبیات فارسی با آن درآمیخته و برای فهم بهتر فارسی آشنایی با عربی ضروری است؛

۳. یکی از زبان‌های بین‌المللی و مهم جهان است؛

۴. بسیاری از آثار علمی و فرهنگی تاریخ بشر به زبان عربی است.

۵. یکی از شش زبان رسمی سازمان ملل متحد است. «(اشکیبوس و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۰۷)»

مطالب فوق وجوه اهمیت پرداختن به زبان عربی در کتاب درسی است که به‌صورت کلی بیان شده است، اما در تشریح اهمیت منطقی تدوین کتاب به ویژگی‌ها و ضرورت‌های ویژه آن پرداخته می‌شود که:

«تنها زبانی که ما به‌یقین می‌توانیم بگوییم که در طی قرون و اعصار همیشه زبان زنده و زبان روز خواهد بود همین زبان قرآن زبان عربی است ... فارسی و عربی ارتباطاتی با هم دارند که در هیچ دو زبان دیگری وجود ندارد. این غیر از مسئله تأثیر عربی در فارسی یا تأثیر فارسی در عربی است. این موضوع دیگری است و نمونه‌های آن را داریم، از قبیل تأثیر لاتین در برخی زبان‌های فرنگی و تأثیر زبان‌های فرانسوی و انگلیسی و آلمانی و غیره در یکدیگر، یا ترکی در کردی و کردی در فارسی و غیره. این قبیل تأثیرات در همه زبان‌ها وجود دارد و امری طبیعی است و موضوع بحث دیگری است. ولی چیزی که بنده می‌خواهم عرض کنم رابطه فارسی و عربی به‌عنوان دو زبان مستقل است نه به‌عنوان تأثیر بر یکدیگر؛ یعنی ما با زبان عربی به‌عنوان یک زبان مستقل به‌طور گسترده‌ای سروکار داریم ما از آغاز زندگی حتی قبل از حیات و قبل از تولدمان و تا بعد از مرگ با زبان عربی تماس داریم (نه عربی

در فارسی که آن مسئله دیگری است) ادعیه‌ای که قبل از تولد بر ایمان خوانده می‌شود اذانی است که در گوش ما خوانده می‌شود. به عربی است؛ (به عربی نه عربی در فارسی). از همان آغاز زندگی سروکارمان با قرآن، با نماز و با ادعیه و از این قبیل است. وقتی به تحقیقات ادبی یا تاریخی یا علمی و غیره در زبان فارسی می‌پردازیم، اغلب متون معتبر فارسی ما مملوء از جملات، سطور، عبارات حتی صفحات و بخش‌های عربی است. چه بسا ما یک کتاب فارسی را باز می‌کنیم و ملاحظه می‌کنیم که در خلال کلام آن به زبان فارسی، یک مرتبه به عباراتی عربی برمی‌خوریم، عباراتی کاملاً عربی و نه عربی در فارسی و نه به‌عنوان جمله معترضه، خیر، اصلاً دنباله مطلب به عربی بیان شده و دوباره به فارسی برمی‌گردد. بعد یک‌دفعه می‌بینیم دو صفحه آن عربی شد و الی‌آخر؛ و این در متون فارسی یک امر عادی بشمار می‌آید ... تماس با زبان عربی در طول زندگی به‌قدری وسیع و گسترده است که زبان عربی را می‌توان زبان دوم مادری هر فارسی‌زبان بشمار آورد و این پدیده است که هنگام آموزش زبان عربی نمی‌توان از آن غافل بود و بدان پرداخت... از طرفی چگونه می‌شود ما پرچمدار اسلام باشیم درحالی‌که زبان اسلام و زبان رسمی این دین را ندانیم « (نجفی، ۱۳۶۹: ۵۱-۴۸). وجوه و منطق پرداختن به زبان عربی در کتب رسمی کشوری ضرورت و اهمیت بسزایی در حفظ و ترویج فرهنگ غنی کشورمان دارد چنانچه که زبان عربی زبان علمی ادوار گذشته و کتب علمی، تاریخی و ادبی کشور است.

«از طرفی زبان عربی به دلیل توصیه علمای دین ما به فراگیری آن و تأکید بر آموزش آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی، ایران اهمیت خاصی دارد. این زبان، زبان رسمی و زنده در بیش از ۲۰ کشور عضو سازمان ملل است و بیش از ۲۵۰ میلیون نفر جمعیت در جهان امروز بدان تکلم می‌کنند» (فسنقری و عادل، ۱۳۹۷: ۱۸۲).

رویکرد انتخابی، منطق رویکرد و رعایت رویکرد به چه صورت است؟

۲-۵ رویکرد

رویکرد: «عبارت است از صبغه کار و جهت‌گیری و سمت‌وسوی عمل آموزشی؛ یعنی اثر رویکرد باید در تمام فعالیت‌ها و اصول و مبانی‌ای که برای یک کتاب تعریف می‌شود، دیده شود. رویکرد امری کلی است که موضع‌گیری اساسی درباره یاددهی-یادگیری و ابعاد گوناگون نظری و عملی آن را مشخص می‌کند. برخی از این ابعاد عبارت‌اند از: آرمان‌های تربیتی، برداشت از مقوله‌های یادگیرنده و فرایند یادگیری، فرایند آموزش، محیط یادگیری، نقش معلم و ارزشیابی آموخته‌ها ... برخی رویکردها که عده‌ای از آن با عنوان «نظریه» یا «دیدگاه» یاد می‌کنند و در حقیقت نظریه‌های حاکم بر برنامه درسی هستند، عبارت‌اند از:

- ۱- رفتاری ۲- موضوعی ۳- اجتماعی ۴- رشدگرا ۵- فرایندشناختی ۶- انسان‌گرایانه ۷- ماورای فردی یا کل‌گرا
- چنانچه که راهنمای برنامه درسی عربی نشان می‌دهد که از میان رویکردهای مختلف، برای این درس رویکرد «فهم‌متن» با قید متون دینی و فرهنگ اسلامی انتخاب شده است. این رویکرد بیشتر به روش دستور ترجمه (که پیش‌ازاین در مورد آن صحبت کردیم) گرایش دارد. براساس این رویکرد، دانش‌آموز در پایان هر پایه تحصیلی باید بتواند به میزان آموخته‌هایی که از طریق مواد آموزشی به او انتقال پیدا کرده، در قبال متون دارای مضامین دینی (از قبیل قرآن کریم، ادعیه، روایات و یا متون فرهنگ اسلامی) که محتوایی با صبغه ارزشی و فرهنگی دارد، به دریافت معانی، مضامین و مفاهیم آن‌ها دست یابد. براین اساس برنامه درسی زبان عربی انتظار دارد خروجی‌های برنامه (دانش‌آموزان) بتوانند در پایان دوره راهنمایی به فهم آیات ساده و نیز عبارات کوتاه و ساده متون دینی و فرهنگ اسلامی و در پایان دوره متوسطه به فهم ساختارها و متون با دامنه‌ای گسترده‌تر از دوره راهنمایی دست یابد.» (میر حاجی، ۱۳۸۹: ۱۳۴-۱۲۷) در کتاب درسی در خصوص رویکرد حاکم مذکور بر محتوای کتاب

¹ Approach

در سی به صورت کلی اشاره شده است که: «رویکرد «راهنمای برنامه درسی عربی» بر اساس «برنامه درسی ملی» «پرورش مهارت‌های زبانی به‌منظور تقویت فهم متون دینی و کمک به زبان و ادبیات فارسی» است؛ و شیوه کتاب، متن محوری است ... تألیف کتاب بر اساس اسناد بالادستی «قانون اساسی»، «برنامه درسی ملی» و «راهنمای برنامه درسی» انجام شده است. برنامه درسی ملی، نقشه راه برای تألیف همه کتاب‌های درسی است. راهنمای برنامه درسی عربی نیز که در «شورای برنامه‌ریزی درسی عربی» تهیه و تنظیم شده نقشه راه برای تألیف کلیه کتاب‌های درسی عربی است. در نگارش کتاب به تجربیات موفق کتاب‌های عربی پیشین توجه شده است و جا دارد از همه نویسندگان کتاب‌های درسی عربی پیشین تشکر گردد... بنابه درخواست گروه‌های آموزشی، دبیران و دانش‌آموزان و به استناد برنامه درسی ملی مجدداً مکالمه در کتاب گنجانده شده؛ زیرا مکالمه بستری مناسب برای آموزش هر زبانی است و به درس عربی جذابیت می‌بخشد؛ آن را زبانی پویا و کاربردی نشان می‌دهد، ولی مکالمه هدف اصلی آموزش کتاب حاضر نیست.» (اشکیوس و دیگران، ۱۳۹۵: ب - ج)

در مطالب فوق به رویکرد حاکم بر کتاب درسی پرداخته شد، اما برای روشن شدن سیر فرایند مورد انتظار در سایر اسناد بالادستی در خصوص تشریح و معیارهای موفقیت رویکرد کتاب که نمود جهت و محتوای کتاب است به اصول آموزش زبان تعریف شده که راهنمای تهیه و تدوین کتاب است پرداخته می‌شود که عبارت‌اند از:

- «در تدریس متکی به منابع زبانی (مکتوب) باید نسبت به سطح زبانی (کلامی) متریبان کاملاً هوشیار بود و تناسب دشواری متن با سطح توانایی زبانی خوانندگان را مورد توجه قرار داد.
- کسب آگاهی از اشتراک زبانی و واژگانی متریبان در مناطق مختلف کشور (در زبان فارسی) و تلاش برای استفاده از واژگان مشترک و آشنای متریبان ایران زمین باید در کانون توجه تولیدکنندگان مواد و منابع یادگیری قرار گیرد.
- برای حمایت از یادگیری کودکان متعلق به اقوام غیر فارسی زبان ایرانی و برخورداری آنان از فرصت برابر در کسب شایستگی‌ها، نظام برنامه درسی باید یک دوره تعریف شده «انتقال» از زبان مادری به چرخه زبان رسمی (فارسی) را در کانون توجه قرار دهد. ویژگی‌های فرهنگی و زبانی مناطق مختلف در برنامه‌های درسی این دوره محوریت خواهد داشت.
- ایجاد تنوع در رسانه‌ها و تأکید بر استفاده از رسانه‌های غیر کلامی در فرایند یاددهی - یادگیری هماهنگ با اهداف گوناگون یادگیری و همچنین انواع دانش (معرفت) که آموختن آن‌ها در دستور کار نظام تربیتی قرار دارد باید در کانون توجه قرار گیرد.» (مبانی نظری تحول بنیادین. ۱۳۹۰: ۳۸۳)

صراحت بیان هدف و هدف‌های کتاب عربی هشتم و قابلیت تحقق آن مشخص شده است؟

۳-۵ هدف‌ها^۱

«هدف» به پایان برنامه و نتیجه کار می‌نگرد؛ یعنی آنچه فراگیر در طی یک دوره آموزشی باید بدان دست یابد. محصول برنامه و نتیجه کار، بیانگر تحقق یافتن یا نیافتن هدف است. (میر حاجی، ۱۳۸۹: ۱۲۷) و اهدافی که در کتاب درسی پایه‌ی هشتم به‌صراحت بیان شده است عبارت است از:

«رویکرد برنامه درسی عربی «پرورش مهارت‌های زبانی به‌منظور تقویت فهم متون دینی و کمک به زبان و ادبیات فارسی» است ... و شیوه کتاب، متن محوری است. انتظار می‌رود دانش‌آموز بتواند در پایان سال تحصیلی متون ساده عربی را درست بخواند و

¹ Mealer

معنای آن را بفهمد. در این کتاب نزدیک به ۲۰۰ واژه به کاررفته؛ اما حدود ۴۰۰ واژه سال گذشته نیز تکرار شده است؛ پس در حقیقت، هدف این کتاب آموزش حدود ۶۰۰ واژه پرسامد زبان عربی است... کلمات به کاررفته در این کتاب، پرکاربردترین واژگان زبان عربی است که در قرآن، حدیث و روایات و نیز در زبان و ادبیات فارسی بسیار به کاررفته‌اند. تصاویر، عبارات و متون کتاب افزون بر هدف اصلی؛ تاندازه‌ای ابعاد تربیتی و فرهنگی نیز دارند... پس هدف اصلی این کتاب آموزش روان خوانی و ترجمه از عربی به فارسی است؛ ترجمه از فارسی به عربی در تدریس و ارزشیابی هدف آموزشی این کتاب نیست؛ هرگونه تبدیل جمله (از مفرد به مثنی یا جمع و تبدیل از مذکر به مؤنث) از اهداف کتاب نیست؛ در بخش قواعد هیچ مطلبی بیرون از آموخته‌های کتاب نباید آموزش داده شود؛ زیرا دانش آموز به تدریج آنچه را در زمینه درس عربی باید بیاموزد خواهد آموخت؛ همچنین اگر قصد کمک به فرزندان را دارید لطفاً از روش قدیمی آموزش فعل ماضی و مضارع خودداری کنید؛ آموزش فعل ماضی و مضارع در این کتاب بومی سازی شده و با شیوه دستور زبان فارسی هماهنگ شده است. آموزش افعال به صورت (من می‌روم. تو می‌روی. او می‌رود. ما می‌رویم. شما می‌روید. آن‌ها می‌روند) است...

بسیاری افراد به قاعده محوری در آموزش عربی عادت کرده‌اند. توجه داشته باشید که این کتاب متن محور است. کار عملی در این کتاب، تهیه انواع کاردستی نیست؛ بلکه کارهایی مانند اجرای نمایش، مکالمه و سرود به زبان عربی و ترجمه تصویری و داستان نویسی بر اساس تصاویر دنباله دار است. کار عملی باید بر اساس مهارت‌های زبانی باشد. همچنین در کتاب درسی برخی فعالیت‌های تحقیقی برای دانش‌آموزان پیش بینی شده است؛ از بیست نمره امتحانی سه نمره به روخوانی و دو نمره به مکالمه اختصاص داده شده است. در مکالمه کافی است دانش‌آموز به جملات دارای کلمات پرسشی «هل، أ، این، ما، ماذا، ما هو، ما هی (من، لمن، کم، لماذا، متى، کیف) پاسخ کوتاه دهد)...

سوالات بخش مکالمه باید بسیار ساده و ابتدایی باشد. تنها جایی که «ساختن» از دانش‌آموز خواسته می‌شود، بخش مکالمه است و در سایر بخش‌های کتاب، چنین هدفی وجود ندارد. در این بخش، نیز در دوره‌های آموزش ضمن خدمت فرهنگیان به دبیران توصیه شده است که پرسش‌های بخش مکالمه باید در نهایت سادگی باشند؛ زیرا دانش‌آموز در آغاز راه یادگیری زبان عربی است. (اشکبوس و دیگران، ۱۳۹۵: ب - ج)

البته علاوه بر این اهداف که در خود کتاب درسی صریحاً پرداخته شده است، اهداف و عناصر کلی (مشمول بر اصول اخلاقی و انسانی نشاء گرفته از معارف دینی) که در پایان فراگیری درس عربی مورد انتظار است که به صورت جدولی ارائه می‌شود:

عناصر /عرصه‌ها	خود	خدا	خلق	خلقت (با محوریت خداوند)
تعقل (تفکر)	تدبّر، پندآموزی، درست اندیشی در زندگی، نیروی حل مسئله در مسائل واژگانی و زبانی و تقویت توان تفهیم و تفهیم	باور اینک یکی از اسباب نزول قرآن به زبان عربی تعقل است. (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا	احترام به دیگران، به قانون، پاس داشت بزرگان، علاقه‌مندی به زبان عربی، تقویت توان فهم متون و آثار مؤلفان کهن و امروزی و	نگاه مسئولانه به طبیعت

	آثار ادبی مزین به واژگان، اصطلاحات و ترکیبات عربی	لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ^۱		
ایمان	علاقه‌مندسازی فراگیران به آثار کهن ادبی ایرانیان که به زبان عربی نوشته شده است.	تقرب الی الله و دوست داشتن زبان عربی به‌عنوان زبان دین مبین اسلام (وَإِنَّهُ لَآتِيكَ نَزِيلٌ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ) ^۲	علاقه‌مندسازی فراگیران به زبان عربی به‌عنوان نخست جهان اسلام و یکی از هفت زبان بین‌المللی و زبانی که ادبیات زیبا و ارزشمندی دارد.	علاقه‌مندسازی فراگیران به آثار کهن ادبی ایرانیان که به زبان عربی نوشته شده است.
علم	شناخت زیبایی‌ها و توانمندی‌های زبان عربی به‌عنوان یکی از ساخته‌های اعجاب‌برانگیز خلقت	یادگیری زبان عربی به‌منظور آشنایی بهتر با زبان وحی و درک عمیق قرآن و متون دینی، احادیث، ادعیه و روایات	کمک به فهم درست زبان و ادبیات فارسی از طریق یادگیری نسبی زبان عربی و آگاهی از نقش مهم زبان عربی در زندگی یک شهروند ایرانی در انجام تکالیف دینی و فهم کلیه علوم	شناخت زیبایی‌ها و توانمندی‌های زبان عربی به‌عنوان یکی از ساخته‌های اعجاب‌برانگیز خلقت
عمل	تقویت مهارت زبانی شنیدن و سخن گفتن برای ایجاد ارتباط با مسلمانان و نیز در نقش یک زبان بین‌المللی	تواناسازی مهارت زبانی روان خوانی برای قرائت قرآن، ادعیه، احادیث، روایات و متون گهربار اسلامی و نیز متون فارسی مزین به کلمات، عبارات و مصطلحات عربی	تقویت مهارت سخن گفتن در حد عبارات ساده، پر کاربرد و مورد نیاز در برقراری ارتباط به‌ویژه در بزرگ‌ترین کنگره جهان اسلام حج ابراهیمی	مشاهده آثار فرهنگ و تمدن اسلامی مانند مراقد و اماکن متبرکه و توانایی بهره‌بری بهینه زبانی

^۱ یوسف ۲
^۲ شعراء ۱۹۵ و ۱۹۲

<p>مسئولیت اخلاقی در برابر هجمله‌های عربی زدایی‌های افراطی از زبان فارسی و باور اینکه زبان فارسی‌زبانی تواناست که با بهره‌گیری از واژگان عربی توانا تر شده و وجود کلمات عربی در فارسی امری طبیعی است و در سایر زبان‌ها نیز پدیده واژه ستانی و واژه دهی وجود دارد.</p>	<p>ارزش نهادن به تواناسازی فرد در کسب مهارت‌های چهارگانه زبانی</p>	<p>تلاش در جهت انجام کارهایی که خشنودی خداوند در آن است به‌وسیله گزینش عبارات و متون مناسب</p>	<p>ارزش‌گذاری به درس آموزش زبان عربی به‌عنوان زبان نخست جهان اسلام و زبانی که زبان فارسی کاملاً با آن درآمیخته است و ترویج حسنات با گزینش عبارات و متون متناسب عربی</p>	<p>اخلاق</p>
---	--	--	---	--------------

(اشکبوس و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۱۰ و ۱۱۱)

آیا وضوح در بیان مسائل رعایت شده است؟

۴-۵ توجیه مسائل

کتاب درسی پایه هشتم درصدد آموزش حداقل ۲۰۰ واژه و اصطلاح پرکاربرد و ساده است ... و در قسمت مهارت‌های فن ترجمه به آموزش فعل مضارع، بقیه ادوات استفهام (لماذا، متى، كيف)، اعداد ترتیبی یکم تا دوازدهم، فعل مستقبل می‌پردازد ... و در متون در مورد مسائلی داستان کوتاه، دوست‌یابی، اعتماد به نفس و خودباوری، ورزش، دانش به‌روز (اینترنت، رایانه)، بهداشت و سلامت، زندگی روزمره، محیط اطراف، ارزش‌ها و فرهنگ جامعه، آیات کلام‌الله مجید^۱، احادیث معصومین^۲، داشتن (غندی...) صحبت می‌کند و می‌پردازد. (اشکبوس و دیگران، ۱۳۹۳: ۲-۴)

آیا به عدم سوگیری‌های جنسیتی و حساسیت‌های قومی و نژادی توجه شده است؟

^۱ آیات برگزیده از نظر واژگانی و ساختاری فراخور آموخته‌های دانش‌آموز پایه دوم متوسطه یک است و از نظر موضوعی نیز گزینش خواهد شد.

^۲ احادیث برگزیده از نظر واژگانی و ساختاری فراخور آموخته‌های دانش‌آموز پایه دوم متوسطه یک است و از نظر موضوعی نیز گزینش خواهد شد.

۵-۵ گرایش‌های چند فرهنگی و نقش‌های جنسیتی^۱

جامعه‌پذیری جنسیتی، فرایندی است دامنه‌دار که در طول زندگی افراد تدریج شکل می‌گیرد که عمدتاً پایه‌ی شکل‌گیری آن در دوران کودکی و نوجوانی است در جامعه‌ی اطراف شخص که مشتمل بر والدین، اعضای خانواده، خویشاوندان، گروه دوستان و همسالان است نقش مهمی را در این زمینه ایفا می‌کند و مدرسه یکی از اولین و مؤثرترین جایگاه و پایگاه آموزش این امر است و به‌طور رسمی به این امر می‌پردازد و کتاب‌های درسی اولین منبع رسمی و اصلی در انتقال ارزش‌ها محسوب می‌شود و در انتقال ارزش و نگاه جنسیتی نقش مهم و پایه‌ای را دارد که از گذشته تاکنون الگوهای مربوط به نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی تغییرات قابل توجه و اساسی کرده است گرچه وجود کلیه‌ی جنس‌های جنسیتی ممکن است در کتاب‌های درسی غلبه داشته باشد و تغییرات در کتاب‌های درسی یک مکانیسم فرهنگی مهم برای آموزش نقش‌های جنسیتی است و یک جهان فرهنگی به‌مثابه کوچک هستند که نمود فرهنگ می‌باشند و نقش آن در انتقال فرهنگ جامعه بی‌بدیل است. امروزه تفاوت مفهوم جنس و جنسیت دامنه‌های گسترده‌ای را در برمی‌گیرد که جنس بر جنبه‌های بیولوژیک و جسمانی تفاوت مرد و زن و جنسیت بر ابعاد فرهنگ و اجتماعی دلالت دارد. کتاب‌های درسی وظیفه سنگین انتقال جامعه‌پذیری جنسیتی یعنی انتقال ابعاد فرهنگی و اجتماعی را بر عهده دارند. (فروتن، ۱۳۸۹) که در بررسی و نتایج به‌دست‌آمده از محتوای کتاب درسی عربی هشتم مشتمل بر متن، جملات، تصاویر سعی شده است این شاخص مورد توجه قرار گیرد و رعایت شود که یکی از دلایل بارز آن فرهنگ حاکم بر کتاب و غایت آن است و اینکه در بحث تربیتی جنسیتی در فرهنگ و چارچوب کشورمان نگاه‌های متفاوتی نسبت به سایر کشورها وجود دارد که منشعب از فرهنگ ایرانی-اسلامی است.

حدود و صغور قلمرو درسی برای نگارش کتاب مشخص شده است؟

۶-۵ قلمرو درس

در اصل شانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران چنین آمده است: «از آنجاکه زبان قرآن و علوم و معارف اسلامی، عربی است و ادبیات فارسی با آن کاملاً آمیخته است؛ این زبان باید پس از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه کلاس‌ها و در همه رشته‌ها تدریس شود.»

در مورد قلمرو حوزه درس عربی در برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) نیز چنین آمده است: «...آشنایی با زبان عربی و مشخصاً مهارت‌های چهارگانه زبانی، یعنی خواندن، گوش کردن، نوشتن و سخن گفتن در این حوزه به میزانی است که دانش‌آموز را در درک معنای آیات قرآن کریم، کلام معصومین و متون دینی و فرهنگ اسلامی کمک کند و در تقویت زبان فارسی او مؤثر باشد.» همچنین در خصوص رویکرد و شیوه نگارش کتاب درسی آموزش زبان عربی در «برنامه درسی عربی» چنین آمده است که: رویکرد «پرورش مهارت‌های زبانی به‌منظور فهم عبارات و متون اسلامی و کمک به فهم بهتر زبان و ادبیات فارسی» و حاکمیت بخشی درک مطلب، کاربرد واژگان، جمله‌سازی و متن محوری به‌جای قاعده محوری؛ کاستن از حجم قواعد و چشم‌پوشی از قواعدی که امکان نادیده گرفتن آن‌ها در این فرایند آسیبی به رویکرد فهم عبارت و متن وارد نمی‌سازد. در عوض توجه بیشتر به متن و واژگان پرکاربرد و کلیدی.

و شایستگی مدنظر برنامه درسی زبان عربی از دانش‌آموزان:

^۱Gender Socialization

برنامه درسی زبان عربی انتظار دارد دانش‌آموزان بتوانند در پایان سه سال نخست به فهم عبارات کوتاه و ساده به‌کاررفته در متون دینی و ادبی و در پایان سه سال دوم به فهم ساختارها و متونی با گستردگی بیشتر نسبت به سه سال اول متوسطه دست یابند. « (اشکیوس و دیگران، ۱۳۹۳: ۴)

در تدوین کتاب و اجزای آن به توالی ارتباط آموزشی، افقی و عمودی توجه شده است؟

۷-۵ توالی و ارتباط (ارتباط عمودی و افقی)

در کتاب راهنمای معلم درس عربی تألیف عادل اشکیوس و دیگران (۱۳۹۳) به حوزه‌ی ارتباط افقی درس عربی با چهار کتاب یا واحد درسی قرآن-زبان و ادبیات فارسی-تاریخ-علوم اجتماعی-زبان انگلیسی اشاره شده و تبیین گشته است. در درس دینی و قرآن فهم متون و آیات مورد تأکید است که در گستره‌ی برنامه درسی زبان ادبیات فارسی به لزوم توجه به اشتراکات زبانی و فرهنگی و زبان‌شناسی پرداخته می‌شود. در درس تاریخ به پیوندهای تاریخی زبان عربی و نقش علمی آن در قرون حاکمیت خلافت در جامعه ایرانی پرداخته می‌شود و نقش علمی آن مورد توجه قرار می‌گیرد. در دروس علوم اجتماعی به عناصر هویت بخشی و تأثیر کتب حقوقی و علمی در تدوین قوانین کشور و نقش زبان عربی پرداخته می‌شود. در دروس زبان انگلیسی به اشتراکات زبانی در دستورهای زبانی چه در فارسی و چه عربی و مبانی آن پرداخته می‌شود.

۶. ویژگی‌های مواد و مطالب آموزشی

با تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، نقاط قوت و ضعف محتوا آشکارتر می‌شود و ضرورت ایجاد یک برنامه استاندارد و سازمان یافته، بیشتر احساس می‌شود. به همین دلیل اهمیت کتاب‌های درسی تنها از جنبه ابزار آموزشی مطرح نیست، بلکه کاربرد گسترده آن‌ها در مدارس، دانش‌آموزان را در معرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگونی قرار می‌دهند و می‌توانند مانند ابزاری اولیه برای شکل‌دهی به نگرش‌ها و رفتارها عمل کنند؛ بنابراین ضرورت دارد که کتب درسی با دقت و تا حد امکان عاری از عیب و نقص و مطابق با اهداف تعیین شده و با اصول علمی تألیف گردند؛ در این راستا بررسی محتوای کتب درسی می‌تواند به روشن شدن مسئله کمک کند و نقاط ضعف و قوت احتمالی کتاب‌های درسی را برای اصلاح و تغییر احتمالی محتوا، متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی قرار دهد. (یوسفی نیاسری و اولی، ۱۴۰۲: ۶)

در نظام آموزشی کشور، طراحی، تهیه و تأمین محتوای آموزشی کتاب درسی را نهاده‌های دولتی و به‌صورت متمرکز انجام می‌دهند. از آنجایی که در بهره‌گیری از متون درسی و تحقق اهداف آموزشی، عوامل گوناگونی همچون ویژگی‌ها و خصوصیات فراگیران، الزامات اجتماعی، شرایط و امکانات آموزشی و کمک‌آموزشی و حتی ویژگی‌های انگیزشی، تربیتی و تخصصی معلمان تأثیر دارند، کتاب‌های درسی در فرآیند آموزش نقش و جایگاه ویژه‌ای دارند. به همین دلیل تحلیل و مطالعه محتوای کتاب درسی به تصمیم‌سازان، دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا در هنگام تدوین کتاب‌های درسی تصمیمات درستی بگیرند،

طوری که تا جای ممکن نواقص و کاستی‌ها به کم‌ترین میزان برسد. (سیفی و اشتاء، ۱۴۰۲: ۷) در بررسی کتاب عربی هشتم یافته‌ها به‌صورت جدول زیر ارائه می‌گردد:

گویه‌های تحلیل کتاب بر اساس چک‌لیست کالین مارش	یافته‌ها
روشنی و وضوح	شاهد مثال‌های آیات قرآنی، نهج‌البلاغه، لیست لغات
قابلیت خواندن	بهره‌گیری از داستان‌های آشنا، آیات قرآنی و نهج‌البلاغه (علامت‌گذاری نوشته‌ها)
هماهنگی با سایر موضوعات	شرح توضیحات در انتخاب متون و واژگان و قواعد، روش‌های تدریس، کارهای عملی (انتقال به موقعیت جدید) در کتاب راهنما معلم
انفرادی کردن	معرفی نمونه فعالیت‌ها (نمایش، سرود، مکالمه، ترجمه تصویری، داستان‌نویسی) به معلمان برای دانش‌آموزان
الگوهای آموزشی	شرح در کتاب راهنما: آموزش مشارکت و فعال دانش‌آموزی - سؤال پژوهی-ارزشیابی مستمر- مهارت خواندن و نوشتن
ویژگی‌های یادگیرنده	بررسی در پژوهش‌های صورت گرفته رضوان زاده و دیگران که منتج عدم توازن کتاب با آموزش‌های لابراتوار زبان و به‌کارگیری محتواهای چندرسانه‌ای است.
زمان آموزش	کتاب در ده درس ارائه شده و زمان آموزش هر درس دو جلسه و طبق برنامه درسی ملی زمان آموزش در متوسطه اول ۶ بخش به‌صورت ۵۰ دقیقه و ده دقیقه تنفس است که هر جلسه آموزشی مشتمل بر ۲ جلسه پنجاه دقیقه است.
نظام مدیریت	تبیین در کتاب راهنمای معلم در شیوه‌های یاددهی و یادگیری مشتمل بر: قرائت - ترجمه - خواندن - تمرین‌ها
ابعاد انگیزشی	بهره‌گیری از مکالمه‌های فصیح - تصاویر

سنجش	تبیین در بخش آغازین کتاب مشتمل بر: تمارین، آزمون‌های شفاهی و کتبی به‌صورت مستمر و پایان‌ترم، کارهای عملی
استراتژی آموزشی	تبیین در کتاب راهنمای معلم (۱۳۹۳) بر پرورش مهارت‌های زبانی درست خواندن و فهم معنای متون، گوش کردن، مکالمه به‌صورت پرسش و پاسخ
رسانه	معرفی پایگاه (http://Arabic-dept.talif) در بخش آغازین مشتمل بر فایل کتاب-راهنمای معلم- کتاب گویا
پیش‌نیازها	تبیین مشتمل بر فراگیری ۴۰۰ واژگان در کتاب عربی هفتم، قواعد آموزشی پایه هفتم
نقش دانش‌آموز و نقش معلم	تبیین و تأکید بر نقش فعال دانش‌آموزی در فرایند آموزشی و نقش تسهیل‌گری و مربی متقدم بر معلم صرف

۷. جزئیات انتشارات

یکی از عوامل مهم در تولید رسانه‌های آموزشی جزئیات انتشاراتی آن است که تصاویر نقش مهمی در این ارتباط دارند در واقع تصاویر تزئین‌گر کتاب و گسترش‌دهنده‌ی متن کتاب داشته باشد که در واقع انتقال‌دهنده‌ی بصری همیشه مؤثر بوده است و تصویر شناخته‌شده‌ترین وسیله دیداری است و بالطبع اصل دیداری یکی از اصول بنیادی در آموزش زبان است و از تقسیم‌بندی‌های کلی تصویر، نمایش تصویری مشتمل بر نقاشی، عکاسی و رسم است که شروع طیف واقعی تا انتزاع است و نمایش گرافیکی مشتمل بر دیاگرام، نقشه، جداول است. (نظری و موسوی، ۱۳۹۵: ۳۱-۳۰) در بررسی کتاب عربی هشتم یافته‌های جزئیاتی انتشاراتی به‌صورت زیر است:

مارش	گویه‌های تحلیل کتاب بر اساس چک‌لیست کالین	یافته‌ها
مؤلف		عادل اشکبوس (مشخص شده در شناسنامه کتاب)
هزینه		سازمان تألیف کتب درسی (سهامی خاص)

امکانات ویژه	نیروی انسانی، کلاس درس هوشمند، رسانه‌های مکمل چاپی و رسانه‌ای- دوره‌های آموزشی
آموزشی معلمان	دوره‌های ضمن خدمت-وبینارهای آموزشی-کتاب راهنمای مربوطه-وبگاه عربی موجود در کتاب
جاذبه هنری	لزوم بهره‌گیری از تصاویر بیشتر، عدم تناسب تصاویر
دوام و ماندگاری	بهره‌گیری از کاغذ و مواد اولیه‌ی وارداتی
کیفیت	بهره‌گیری از کاغذهای وارداتی

۸. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تاکنون به پاسخگویی گویه‌ها با استناد به منابع کتابخانه‌ای مشتمل بر کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم و ... پرداختیم که کتاب درسی عربی پایه هشتم در خصوص منطق تدوینش جهات و اهمیت‌های بدیهی برای آموزش چه در مدارس و چه در سایر ارگان‌های آموزشی دیگر در کشورمان دارد.

رویکرد کتاب درسی پایه‌ی هشتم با توجه به برنامه درسی ملی و توضیحات خود کتاب، رویکرد فهم متون دینی، است که محتوای کتاب عربی پایه هشتم در پیروی از رویکرد حاکم بر برنامه درسی عربی سنجیت دارد؛ اما در اینکه آیا رویکرد حاضر می‌تواند دیگر نیازهای آموزشی فراگیران مورد توجه قرار دهد نیاز به بررسی‌های بیشتر در این خصوص دارد.

هدف‌های کتاب درسی در راستای اهداف برنامه درسی برای حوزه‌ی یادگیری درس عربی است که در خود کتاب نیز بر این امر تأکید شده است و در خصوص جزئیات اهداف آموزشی این واحد از درس عربی در صفحات نخستین کتاب برای معلم، فراگیر و اولیا توضیحاتی تعریف و مشخص شده است که اصل مطالب کتاب در راستای پاسخگویی به این گویه مورد توجه قرار داده شد و همچنین اهداف رفتاری که در جهت و راستای تقویت معارف و اخلاق والای انسانی فراگیر است نیز مورد بررسی قرار گرفت که در متعلقات کتاب درسی پایه‌ی هشتم تأکید شده است.

وجوه گرایش‌های چند فرهنگی و نقش‌های جنسیتی از محورهای مهم در کتاب‌های درسی است که رعایت این مرزها می‌تواند فراگیر را تشویق یا بیزار از درس مربوطه کند خصوصاً تصاویر به‌کاربرده شده در کتاب نیز که در این خصوص نقش ارتباطی دارد اهمیت دوچندان دارد چراکه تصاویر به دلیل جاذبه‌های بصری بیشتر در کانون توجه بیشتری قرار می‌گیرند، البته در کتاب درسی هشتم در این خصوص سعی شده است ولی طیف تصاویر و تناسب هویتی و واقعی چندان رعایت نشده است البته تحلیل پاسخ‌های فراگیران در داده‌های آماری جمع‌آوری شده در این خصوص بیشتر و دقیق‌تر می‌تواند این گویه و محور از چک‌لیست را روشن‌تر سازد و زیر ذره‌بین قرار دهد.

در خصوص چارچوب قلمروی درس عربی و تهیه محتوای آن نگاه مؤلفان کتاب درسی ناظر به استنادات قانون اساسی و اسناد بالادستی و برنامه درسی ملی است که به مطالب موجود در این خصوص ارجاع‌های لازم داده شد، اما شایستگی‌های مدنظر در کتاب درسی پایه‌ی

هشتم: فهم عبارات کوتاه و ساده به کاررفته در متون دینی و ادبی کتاب درسی است که در جهت فهم متون دینی و برنامه درسی ملی ولی اینکه اهداف و مبانی سند تحول بنیادین و برنامه درسی را کامل تحت پوشش قرار دهد جای تأمل دارد. توالی و ارتباطهای عمودی و افقی موردنظر در کتاب به صورت کامل در کتاب راهنمای معلم پرداخته شده است که وجود این ارتباطهای عرضی و طولی شکل‌های منسجم یادگیری را فراهم می‌آورد که از محورهای مهم برای تألیف و تدوین کتب درسی بشمار می‌رود. ویژگی‌های مهم آموزشی کتاب روشنی و وضوح، قابلیت خواندن، هماهنگی با سایر موضوعات، انفرادی کردن، الگوهای آموزشی شاخص‌های مستند و قابل قبولی دارند، اما در خصوص ویژگی‌های فراگیران که امروزه محورهای دستیابی به توانش ارتباطی را بیشتر مورد دقت و توجه قرار می‌دهند، می‌توان با گنجاندن محتوای بیشتر در جهت رفع نیازهای مذکور انگیزش یادگیری بیشتری را در فراگیر ایجاد کرد.

زمان آموزشی کتاب درسی در خود کتاب تعریف و بیان شده است. گویه‌های نظام مدیریت، ابعاد آموزشی، سنجش و استراتژی آموزشی، رسانه، پیش‌نیازها در کتاب درسی و متعلقات آن چون کتاب راهنمای معلم و ... پرداخته و شرح داده شده است. در خصوص جزئیات انتشارات بیشتر به شناسنامه‌ی کتاب و احوال و اخبار تألیف کتب درسی و معیارهای لازم تألیف کتاب درسی پرداخته شده که داده‌های آماری در این خصوص بیشتر می‌تواند راهگشا و مثمر به ثمر باشد که البته در خصوص گویه‌های آموزشی و مؤلف کتاب توضیحات کافی در کتاب درسی و سایت گروه تألیف کتب درسی عربی پرداخته شده است که می‌توان بررسی‌های جامع‌تری را نیز در این خصوص به عمل آورد.

منابع

الف- کتاب‌ها

- ۱- اشکیوس، عادل و دیگران. (۱۳۹۵). عربی پایه هشتم دوره اول متوسطه. چاپ سوم. تهران. چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص».
- ۲- اشکیوس، عادل و دیگران. (۱۳۹۳). کتاب معلم (راهنمای تدریس و ارزشیابی) عربی پایه هشتم دوره اول متوسطه. چاپ اول. تهران. چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- ۳- (۱۳۹۱). برنامه درسی ملی ایران + اسناد.
- ۴- فتحی واجارگاه، کورش. (۱۳۹۴). اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی. چاپ دوم. تهران. انتشارات علم.
- ۵- (آذر ۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران.

ب- مقالات عربی

- ۶- آقائی نژاد، بهنام و جلائی، مریم. (شتاء ۱۴۰۱ ه.ش). «بعد بازنمایی در تصاویر کتاب‌های درسی متوسطه اول». *مجله‌ی جمعیه‌ی ایرانیه‌ی للغه‌ی العربیه‌ی و آدابها، فصلیه‌ی علمه‌ی محکمه‌ی العدد ۶۵* ص ۹۷-۱۲۴.
- ۷- زارع، ساجد و زمانی، محسن. (سیف ۱۳۹۹ ه.ش). «الهویه‌ی ایرانیه‌ی فی کتب العربیه‌ی بین التشریح والتطبیق». *مجله‌ی جمعیه‌ی ایرانیه‌ی للغه‌ی العربیه‌ی و آدابها، فصلیه‌ی علمه‌ی محکمه‌ی العدد ۵۵* ص ۷۳-۹۶.

پ- مقالات فارسی

- ۸- اجاقی، محمد و دیگران. «نمود هوش‌های چندگانه و سطوح شناختی در کتاب عربی هشتم». *مجله علمی و پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*. ش ۴۴. ص ۱۸۷-۲۱۰.
- ۹- حکیم زاده، رضوان و دیگران. (خرداد و تیر ۱۳۹۴). «بررسی میزان کارآمدی آموزش زبان عربی عمومی در مقطع متوسطه و از نظر دبیران و دانش‌آموزان شهر کرمان». *ماهنامه جستارهای زبانی*. ش ۲ (پیاپی ۲۳). ص ۷۷-۱۰۶.
- ۱۰- خادمی، ملوک و دیگران. (۱۳۹۵). «بررسی رابطه شناختی و ابعاد انگیزشی، رفتاری و شناختی اطلاع جویی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه». *اندیشه‌های نوین تربیتی*. دوره دوازدهم. ش ۳. ص ۲۰۲-۲۲۱.
- ۱۱- سعید، نسیم و علیزاده، سعید. (تابستان ۱۴۰۲). «بررسی میزان برخورداری کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم از رویکرد تربیت دینی». *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*. ش ۵۵. ص ۲۱۷-۱۹۷.
- ۱۲- سیفی، طیبه و الشتاء، زهرا السادات. (پاییز ۱۴۰۲). «تحلیل و نقد محتوای کتاب ((عربی، زبان قرآن ۳ و ۲ پایه یازدهم و دوازدهم (رشته‌های علوم تجربی - ریاضی) بر اساس نظریه تایلر در بررسی ملاک‌های سازمان‌دهی محتوا». *پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب*، ش ۷. ص ۲۲-۵.
- ۱۳- صالحی عمران، ابراهیم و عابدینی بلترک، میمنت. (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای مؤلفه‌های اطلاعات سلامت در کتاب‌های درسی». *مدیریت اطلاعات سلامت*. د مهر و آبان. ش ۴. ص ۶۰۸-۶۰۱.
- ۱۴- ضیغمی، رضا و دیگران. (۱۳۸۷). «تحلیل محتوا». د. ۲۱. ش ۵۳. ص ۵۲-۴۱.
- ۱۵- فسنگری، حجت‌الله و عادل، سید محمدرضا. (خرداد و تیر ۱۳۹۷). «بررسی مقایسه‌ای آسیب‌شناسی یادگیری و آموزش زبان انگلیسی و عربی در ایران از دیدگاه دبیران آموزش و پرورش: یک تحقیق داده بنیاد». *جستارهای زبانی*. د. ۹. ش ۲ (پیاپی ۴۴). ص ۱۸۱-۲۰۷.
- ۱۶- قربانی، محبوبه و باب‌الحوائجی، فهیمه. (۱۳۹۵). «چالش‌های تحلیل موضوعی کتاب از نظر متخصصان مستندسازی. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات». د ۲۷. ش ۲. ص ۵۷-۴۲.
- ۱۷- میر حاجی، حمیدرضا. (پاییز ۱۳۸۹). «رویکرد آموزش رسمی زبان عربی به انتخاب واژگان پایه زبان معیار و تأثیرش بر آن، نوآوری‌های آموزشی». د. ۹. ش ۳۵. ص ۱۴۶-۱۲۵.

- ۱۸- فروتن، یعقوب. (پاییز ۱۳۸۹). «جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب درسی مدارس ایران، زن در توسعه سیاست». د.ا. ش ۳. ص ۱۹۵-۲۱۶.
- ۱۹- نجفی اسداللهی، سعید، (سال سوم و بهار ۱۳۶۹). «بحثی پیرامون آموزش زبان عربی». رشد و آموزش معارف اسلامی. ص ۴۷-۵۳.
- ۲۰- نظری منظم، هادی و موسوی، سید رضا. (پاییز و زمستان ۱۳۹۵). «نقد و بررسی نقش آموزشی تصویر در کتاب‌های آموزش زبان عربی به غیر عرب‌زبان‌ها (بررسی موردی: کتاب تاریخ الادب العربی، اثر حنا فاحوری)». پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی. ش ۳۹. ص ۲۶-۴۴.
- ۲۱- یوسفی نسب، مهرآفرید. (تابستان ۱۴۰۲). «تحلیل محتوای کتاب درسی علوم تجربی پایه چهارم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های اخلاق زیست محیط اسلامی». مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی. ش ۵۵. ص ۴۹۹-۵۱۷.
- ۲۲- یوسفی نیاسری، محسن و اولی، اسماعیل. (پاییز ۱۴۰۲). «بررسی محتواهای صورت گرفته بر روی کتاب‌های شیمی دوره اول متوسطه». پژوهش در آموزش شیمی. ش ۱۹. ص ۲۷-۳.
- ت- سایت‌های اینترنتی
- ۲۳- بهمن (۱۳۹۸). «توزیع کتاب‌های درسی در سال آینده شروع شد». ([com.www.afkarnews](http://www.afkarnews.com)) خبرگزاری افکار.
- ۲۴- شهریور (۱۳۹۹). «افزایش قیمت کتاب درسی توجیه منطقی ندارد». (tasnimnews.com) خبرگزاری تسنیم.
- ۲۵- (۱۳۹۹). (<http://arabic-dept.talif.sch.ir>) سایت گروه تألیف کتب عربی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی